

EWA BAGIŃSKA*

PRAWO UMÓW KONSUMENCKICH W STRUKTURZE KODEKSU CYWILNEGO**

1. UWAGI WPROWADZAJĄCE — ROZWÓJ PRAWA UMÓW KONSUMENCKICH

Umowy konsumenckie to umowy zobowiązujące zawierane przez konsumenta z profesjonalistą (przedsiębiorcą)¹. Na świecie, w tym i na obszarze UE, zauważalny jest proces rozszerzania pola regulacji tych umów². O ile pierwotnie ochrona „słabszej strony” umowy rozwinęła się na tle tzw. umów regulowanych (*regulated contracts*), dotyczących użytkowników usług powszechnych (dostaw energii, gazu, wody, transportu publicznego), najemców lokali mieszkalnych, ubezpieczonych czy kredytobiorców, o tyle obecna rosnąca ingerencja ustawodawców dotyka coraz bardziej szczegółowych zagadnień i klasycznych typów umów, co prowadzi do pogłębiania ich odrębności według kryterium podmiotowego. Proces ten uważa się za naturalny krok w rozwoju prawa cywilnego (czasem wręcz za rewolucję) oraz „unowocześnienie” jego ducha przez wskazanie na wyłonienie się dwóch istotnych kategorii podmiotów współczesnego życia ekonomicznego: konsumenta i profesjonalisty. Przejaskrawiając trochę, stawia się te kategorie na pozycjach antagonistycznych, podkreślając zazwyczaj naturalną przewagę ekonomiczną profesjonalisty (przedsiębiorcy) nad klientem (konsumenten-

* Profesor zw. dr hab. Ewa Bagińska jest kierownikiem Katedry Prawa Cywilnego na Uniwersytecie Gdańskim oraz członkiem European Group on Tort Law. Była członkiem zespołu Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego ostatniej kadencji, a także członkiem Zespołu problemowego dotyczącego umów konsumenckich KKPC w latach 2007–2010.

** Artykuł powstał w ramach Akademickiego Projektu Kodeksu Cywilnego.

¹ Zob. Z. Radwański: *Zobowiązania — część ogólna*, wyd. 6, Warszawa 2005, s. 155.

² Zob. K. Zweigert, H. Kötz: *An introduction to comparative law*, ed. 3, Oxford 1998, s. 332.

tem)³. Opisane zjawisko stanowi źródło podstawowego problemu dla współczesnego kodyfikatora — czy pozostawić umowy z udziałem konsumentów w strukturze kodeksu cywilnego, czy też poza nim?⁴

Ogromny wpływ na stopień rozwarstwienia regulacyjnego w dziedzinie umów konsumenckich w państwach europejskich stale wywiera prawo unijne i dalszy zakres tego wpływu jest trudny do przewidzenia⁵. W krajach Unii Europejskiej ustawodawstwo dotyczące cywilnoprawnej ochrony konsumenta jako słabszej (transakcyjnie) i niedoinformowanej strony umowy jest rezultatem transpozycji już ponad 40 dyrektyw, przyjmowanych począwszy od końca lat 70. XX w.⁶ Niektóre z nich, z uwagi na technikę harmonizacji zupełnej, zawierają normy ingerujące w samo jądro prawa cywilnego. O niepożądanych skutkach europeizacji dla spójności krajowych konstrukcji prawa cywilnego napisano wiele w literaturze polskiej i europejskiej, w związku z czym ten wątek dyskusji zostanie tutaj pominięty⁷.

Należy jednak mieć na uwadze, że z prawa europejskiego płyną określone warunki progowe dla regulacji stosunków cywilnoprawnych. Normy ochronne dotyczące konsumenta mają zasadniczo charakter semiimperatywny, a więc nie można w umowie zawrzeć postanowień mniej korzystnych dla konsumenta niż postanowienia ustawy implementujące właściwe dyrektywy. Ponadto, konsument nie może się

³ Zob. P. Le Tourneau, L. Cadet: *Droit de la responsabilité et des contrats*, Paris 2002, s. 791; E. Bagińska: *Teoretyczne aspekty umów konsumenckich na tle prawnooporównawczym* (w:) *Europeizacja prawa prywatnego*, t. I, pod red. M. Pazdana, W. Popiołka, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunara, Warszawa 2008, s. 15–16.

⁴ Por. R. Zimmermann: *Codification: the civilian experience reconsidered on the eve of a Common European Sales Law* (w:) *Codification in international perspective, Selected papers from the 2nd IACL Thematic Conference*, ed. Wen-Yeu Wang, Springer 2014, s. 22.

⁵ Podzielał przy tym wiele uwag krytycznych wyrażanych od lat przez A. Całusa odnośnie do umocowania organów UE do harmonizacji prawa prywatnego państw członkowskich (zwłaszcza stopnia zbliżania ustawodawstw, który obserwujemy od 2000 r.) — zob. A. Całus: *Umocowanie do zbliżania prawa prywatnego państw członkowskich w prawie Unii Europejskiej* (w:) *Europeizacja prawa prywatnego*, t. I, pod red. M. Pazdana, W. Popiołka, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunara, Warszawa 2008, s. 153 i n.; *idem*: *Ocena europeizacji polskiego reżimu ogólnych warunków umów w umowach z konsumentami w oparciu o dyrektywy 93/13/EWG i 98/27/WE* (w:) *Wpływ europeizacji prawa na instytucje prawa handlowego*, pod red. J. Kruczałak-Jankowskiej, Warszawa 2013, s. 277–278.

⁶ Na temat ewolucji prawa konsumenckiego zob. E. Łętowska: *Europejskie prawo umów konsumenckich*, Warszawa 2004; M. Jagielska: *Ewolucja ochrony konsumenta w prawie kolizyjnym Unii Europejskiej w zakresie zobowiązań umownych*, Warszawa 2010, rozdział II, *passim*; S. Weatherill: *EU Consumer Law and Policy*, ed. 2, Elgar European Law 2013; G. Howells, T. Wilhelmsson: *EC consumer law: has it come of age?*, *European Law Review* 2003, nr 28; J. Stuyck: *European Consumer Law after the Treaty of Amsterdam: consumer policy in or beyond the internal market?*, *Common Market Law Review* 2000, nr 37, s. 367.

⁷ Zob. literatura cyt. w przyp. 5 i 6, a także E. Łętowska: *Prawo umów konsumenckich*, wyd. 2, Warszawa 2002, s. 79–81; J. Pisuliński: *Prawo konsumenckie w systemie prawa cywilnego* (w:) *Czterdzieści lat kodeksu cywilnego. Materiały z Ogólnopolskiego Zjazdu Cywilistów w Rzeszowie 8–10.10.2004 r.*, pod red. M. Sawczuka, Kraków 2006, s. 183; *Modernising and Harmonising Consumer Contract Law*, eds. G. Howells, R. Schulze, Munich 2009; *Neuordnung des Verbraucherprivatrechts in Europa?*, eds. B. Jud, C. Wendehorst, Vienna–Manz 2009; H.-W. Micklitz, N. Reich: *Croinica de una muerte anunciada: The Commission Proposal for a Directive on Consumer Rights*, *Common Market Law Review* 2009, nr 46, s. 471–519; C. Twigg-Flesner, D. Metcalfe: *The Proposed Consumer Rights Directive — Less Haste, More Thought?*, *European Review of Contract Law* 2009, nr 3, s. 368–391; H. Eidenmueller, F. Faust, H.Ch. Grigoleit, N. Jansen, G. Wagner, R. Zimmermann: *Towards a revision of the consumer acquis*, *Common Market Law Review* 2011, nr 48, s. 1077–1123; B. Gneta: *Wpływ europeizacji prawa na umowy jednostronnie handlowe konsumenckie* (w:) *Wpływ europeizacji prawa na instytucje prawa handlowego*, pod red. J. Kruczałak-Jankowskiej, Warszawa 2013.

zrzec praw, których źródłem są dyrektywy, a w razie wyboru prawa obcego (tj. prawa państwa niebędącego państwem członkowskim EOG) jako właściwego dla umowy, jeżeli umowa wskazuje na ścisły związek z obszarem co najmniej jednego państwa członkowskiego, wybór ten nie może prowadzić do pozbawienia konsumenta ochrony przyznanej mu przepisami wdrażającymi między innymi dyrektywę nr 2011/83/UE w sprawie praw konsumentów⁸ i dyrektywę nr 2002/65/WE dotyczącą sprzedaży konsumentom usług finansowych na odległość⁹. Swoboda regulacyjna narodowego legislatora jest też istotnie ograniczona w sferze proceduralnej¹⁰. W kontekście nowej dyrektywy horyzontalnej nr 2011/83/UE Trybunał Sprawiedliwości UE podtrzymuje stanowisko, że system ochrony konsumentów w UE jest oparty na koncepcji, w myśl której konsument znajduje się na słabszej pozycji niż przedsiębiorca, zarówno pod względem możliwości negocjacyjnych, jak i ze względu na stopień poinformowania, i dlatego też Trybunał, orzekając na podstawie dyrektyw konsumenckich, uznaje czasem za uzasadnioną ingerencję w zasadę autonomii proceduralnej państw¹¹.

W polskiej literaturze przedstawiono szerokie spektrum poglądów w kwestii pozycji prawa konsumenckiego i sposobu jego dalszej regulacji (zob. krótkie przypomnienie najważniejszych stanowisk w pkt 3). Niniejsze opracowanie, napisane w związku z ponownym podjęciem dyskusji na ten temat przez Akademicki Projekt Kodeksu Cywilnego, nie ma na celu pełnej analizy dotychczasowego dorobku doktryny oraz źródeł. Ramy artykułu nie pozwalają również na dogłębną porównawczą analizę zagranicznych rozwiązań legislacyjnych. Zamiarem autorki jest raczej ukie-runkowanie dyskusji na problem założeń metodologicznych, które determinują wybory konkretnych rozwiązań legislacyjnych.

2. UMIEJSCOWIENIA PRZEPISÓW DOTYCZĄCYCH OCHRONY KONSUMENTA W PORZĄDKU PRAWNYM — MIĘDZY METODĄ PUBLICZNOPRAWNĄ A PRYWATNOPRAWNĄ

Chociaż temat opracowania jest sformułowany w sposób poniekąd z góry przesądzający kwestię metody regulacji, która ma dominować w tzw. obrocie kon-

⁸ Dz. Urz. L 304/64.

⁹ Dz. Urz. L 271/16.

¹⁰ Zob. V. Trstenjak, E. Beysen: *European consumer protection law: curia semper dabit remedium?*, Common Market Law Review 2011, nr 48, s. 95.

¹¹ Zob. wyroki TSUE: z dnia 14 czerwca 2012 r. w sprawie C-618/10 *Banco Español de Crédito*, ECLI:EU:C:2012:349, pkt 39; z dnia 21 marca 2013 r. w sprawie C-92/11 *RWE Vertrieb AG v. Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen eV*, ECLI:EU:C:2013:180, pkt 41; z dnia 30 maja 2013 r. w sprawie C-488/11 *Asbeek Brusse i Katarina de Man Garabito v. Jahani BV*, ECLI:EU:C:2013:341, pkt 31.

sumenckim, należy najpierw przesądzić pewne założenia i kwestie fundamentalne. Chodzi mianowicie o odpowiedź na pytanie, czy osiągnięcie celu ochrony konsumenta jako słabszej ekonomicznie strony stosunków cywilnoprawnych ma być zrealizowane przede wszystkim za pomocą środków prywatnoprawnych, tj. norm cywilnego prawa materialnego, czy też — równolegle bądź w większym stopniu — za pomocą innych instrumentów. Jest to jednocześnie pytanie o to, jak daleko i głęboko powinna sięgać ingerencja ustawodawcy w klasyczne i znane konstrukcje prawa prywatnego w celu urzeczywistnienia tej ochrony.

Problem umiejscowienia przepisów dotyczących ochrony konsumenta w narodowym porządku prawnym jest obecny w całej Europie i wynika przede wszystkim z dwutorowości metody regulacji tej materii. Konsumentowi zapewnia się wszakże ochronę publicznoprawną i prywatnoprawną. Publicznoprawna ochrona (zwłaszcza zdrowia i bezpieczeństwa) konsumenta w Unii Europejskiej jest równie szeroka jak cywilnoprawna. A zatem nie jest prawo konsumenckie jedynie (pod)działem prawa prywatnego, niezależnie od tego, że w niektórych krajach, w których wyodrębnia się prawo cywilne i handlowe, przedstawiciele obu tych dziedzin próbują zagarnąć dla siebie pole regulacji obrotu konsumenckiego. Jest ono raczej nową funkcjonalną subdyscypliną prawa¹².

Wydaje się, że wielu autorów przyjmuje aksjomat regulacji materialnoprawnej bez szerszej refleksji. Tymczasem w najnowszych badaniach w Europie czy Ameryce Północnej podkreśla się, że mnożenie materialnoprawnych obowiązków przedsiębiorców (zob. np. rozbudowane przepisy o obowiązkach informacyjnych) oraz uprawnień konsumenta w przepisach konsumenckim na niewiele się zda, jeśli nie idzie za tym szybka, łatwa i tania droga realizacji tych praw i środków. Bez środków realizacji prawo konsumenckie jest martwe, podobnie jak prawo ochrony środowiska.

Jedną z podstawowych innowacji prawa konsumenckiego jest — podobnie jak w prawie ochrony środowiska — rozwój instrumentów proceduralnych ułatwiających dochodzenie indywidualnych roszczeń¹³. Na marginesie można zauważyć, że również nacisk organów unijnych idzie w kierunku przepisów o charakterze proceduralnym, koncepcji dochodzenia praw przez stworzenie sztucznego pojęcia zbiorowych praw konsumentów, prób ujednoczenia reguł krajowych dla postępowań grupowych, procesów testowych, coraz większego wymagania używania mediacji, arbitrażu czy negocjacyjnych technik rozwiązywania sporów itd.¹⁴

Należy dodać, że prawo konsumenckie przełamuje zasadę *nullum poena sine lege* — gdy na przedsiębiorcę nakłada się kary pieniężne o charakterze administracyjnym; kary te coraz częściej kwestionowane są w świetle konstytucyjnych wartości i praw podstawowych.

¹² Zob. E. Hondius: *The innovative nature of consumer law*, Journal of Consumer Policy 2012, nr 35, s. 171 i n.

¹³ *Ibidem*, s. 169 i n.

¹⁴ Zob. szerzej *New frontiers of consumer protection. The interplay between private and public enforcement*, eds. F. Cafaggi, H.W. Micklitz, Antwerp–Oxford Portland 2009.

W związku z powyższym warto zauważyć, że jeden z najwyższych poziomów ochrony konsumenta w Europie jest osiągany głównie za pomocą metody administracyjnoprawnej (m.in. we Francji, w Wielkiej Brytanii¹⁵ i Skandynawii); jej rola wzrasta również w Holandii¹⁶. W wymienionych krajach niepoślednia rola w eliminowaniu niedozwolonych praktyk rynkowych przypada organizacjom konsumenckim.

3. UMIEJSCOWIENIE PRZEPISÓW DOTYCZĄCYCH OCHRONY KONSUMENTA W PRAWIE CYWILNYM — DOTYCHCZASOWY STAN POLSKIEJ LEGISLACJI I DOKTRYNY

Polskie prawo umów konsumenckich zaczęło się na dobre kształtować pod wpływem zmian wymuszonych przez strategię negocjacyjną. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego postanowiła wdrażać poszczególne dyrektywy wspólnotowe stopniowo do kodeksu cywilnego, natomiast w odniesieniu do materii, która nie nadaje się na kodeksową, do aktów specjalnie do tego stworzonych¹⁷. Najważniejszą zmianę przyniosła ustawa z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny¹⁸, która wprowadziła do kodeksu koncepcję kontroli umowy z punktu zamieszczenia w niej klauzul niedozwolonych (art. 384–385⁴ k.c.)¹⁹, pozostawiając regulację umów zawieranych na odległość oraz umów zawieranych poza lokalem przedsiębiorstwa poza kodeksem.

W Polsce zwycięża zatem na razie koncepcja pośrednia, ze wskazaniem na preferencję odrębnego ustawodawstwa konsumenckiego (umowy zawierane w okolicznościach nietypowych, o usługi finansowe i turystyczne, a także pierwsza wersja implementacji przepisów o sprzedaży konsumenckiej).

Jeszcze w 2010 r. prof. Z. Radwański podnosił, że ta pewna dysharmonia — część tekstów dyrektyw w kodeksie, a część poza nim — wynika między innymi z pośpiechu implementacji standardów *acquis* w związku z akcesją Polski do Wspól-

¹⁵ Sąd Najwyższy Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii w najnowszym orzeczeniu *Cavendish Square Holding BV v. Talal El Makdessi; Parking Eye Limited v. Beavis* (2012) [2015] UKSC 67 (<http://www.bailii.org/uk/cases/UKSC/2015/67.html>, dostęp: 29 sierpnia 2016 r.) przeciwstawił się naruszeniu fundamentalnych zasad prawa kontraktowego tylko z tego powodu, że po drugiej stronie sporu był konsument (sprawa dotyczyła wysokich opłat za parking po przekroczeniu darmowego postoju w centrum handlowym, przejrzyscie przedstawionych na tablicy).

¹⁶ Zob. E. Hondius: *The innovative...*, *op. cit.*, s. 168.

¹⁷ Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego działająca przy Ministrze Sprawiedliwości: *Zielona Księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, pod red. Z. Radwańskiego, Warszawa 2006, s. 92.

¹⁸ Dz. U. Nr 22, poz. 271.

¹⁹ Ustawę tę komentatorzy uznają za radykalną zmianę w polskim prawie konsumenckim oraz impuls do przewartościowania wielu tradycyjnych pojęć polskiego prawa cywilnego.

not Europejskich, i nie powinna mieć charakteru trwałego. Zdaniem Radwańskiego problemem jest rozproszenie regulacji w różnych aktach prawnych, a jednocześnie ich negatywny wpływ na koherentność systemu prawa. Ten wybitny kodyfikator uważał jednak, że ochronę konsumenta, jako kwestię wprowadzająca rewolucję do prawa, należy uwzględnić w kodeksie cywilnym między innymi, „by chronić konsumenta przed niebezpieczeństwami wynikającymi z jego nieświadomości i niemożliwości ogarnięcia tych wszystkich zjawisk gospodarczych [...]”²⁰.

Polska doktryna, podobnie jak europejska, nadal nie wypracowała spójnej odpowiedzi na pytanie, czy prawo umów konsumenckich (a nawet szerzej — prawo ochrony konsumenta) powinno funkcjonować w rozproszeniu jako fragmentaryczne zbiory norm należących do różnorodnych aktów normatywnych, niejako „przy okazji” regulujących ochronę konsumenta, czy też należy je scalić w osobnej ustawie bądź w kilku specjalnych ustawach (co oznaczałoby autonomizację prawa konsumenckiego), czy też połączyć — lub nawet włączyć — do kodeksu cywilnego w charakterze części prawa prywatnego.

Oba podstawowe rozwiązania, tj. pozostawienie tej regulacji poza kodeksem cywilnym bądź wprowadzenie jej do kodeksu, mają znane zalety i wady. Przyjrzymy się pokrótce wybranym rozwiązaniom zagranicznym.

W głównych systemach prawnych Europy regulacja umów konsumenckich jest czołowym przykładem rozwoju subdyscypliny prawa cywilnego, która nastąpiła w dużej części poza ramami tradycyjnych (historycznych) kodyfikacji²¹. Wyraźnie preferowane jest rozwiązanie polegające na grupowaniu przepisów w zespoły tworzące treść specjalistycznych ustaw, zawierających zróżnicowane normy: prawa cywilnego, prawa administracyjnego i prawa finansowego. W odróżnieniu od Francji, gdzie prawo umów konsumenckich „nie zanieczyszcza” kodeksu cywilnego²², w nielicznych krajach włączono zasadniczy trzon przepisów konsumenckich do kodeksu cywilnego (np. w Niemczech²³ i Holandii) bądź opracowano ustawy kompleksowe dotyczące ochrony konsumenta (np. w Wielkiej Brytanii, Belgii, Austrii, krajach skandynawskich, Izraelu, Japonii).

Jedną z postaci ustaw specjalistycznych są kodeksy konsumenckie: między innymi francuski kodeks konsumencki z 1993 r.²⁴, włoski kodeks konsumencki

²⁰ Wywiad z Z. Radwańskim *Kodeks cywilny wymaga unowocześnienia*, Kancelaria 2010, nr 7–8, s. 18.

²¹ Zob. R. Zimmermann: *Kodyfikacja — doświadczenia cywilistyczne przemyślane w przededniu wspólnego europejskiego prawa sprzedaży*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2014, z. 1, s. 51.

²² Podejście to jest utrwalone, czego dowodzi reforma prawa zobowiązań przez Ordonnance no 2016–131 du 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations, *Dz. Urz. Rep. Francuskiej* z dnia 11 lutego 2016, poz. 23.

²³ Tak ostatecznie po reformie prawa zobowiązań ustawą z dnia 26 listopada 2001 r. tzw. Schuldrechtsmodernisierungsgesetz, *SchuModG*, *BGBI. I Seite* 3138.

²⁴ Code de la consommation, *Loi n° 92–60 du 18 janvier 1992, article 12*, zmieniony w szczególności przez *L’ordonnance n° 2016–301 du 14 mars 2016 relative à la partie législative du code de la consommation*, *Dz. Urz. Rep. Francuskiej* nr 0064 z dnia 16 marca 2016 r., poz. 29. Zob. S. Bocianowski: *Kodeks konsumencki we Francji*, *Państwo i Prawo* 1995, z. 9, s. 80.

z 2005 r.²⁵ oraz najnowszy kodeks konsumencki Luksemburga z 2011 r.²⁶ Kodeksy konsumenckie zawierają wprawdzie liczne wady (przede wszystkim są niekompletne i niekoherentne²⁷), lecz w ocenie końcowej przeważają ich zalety praktyczne, zwłaszcza łatwość posługiwania się nimi przez przedsiębiorców i konsumentów, a także dążenie do kompleksowości regulacji. Kodeks konsumencki stał się w istocie rzeczy jednym z trzech podstawowych modeli regulacji prawa konsumenckiego w Europie, zazwyczaj jednak ma on charakter kompilacyjny, na wzór pierwszego kodeksu francuskiego, składającego się z pięciu ksiąg, wykraczających poza ramy materialnego prawa cywilnego.

We Włoszech kodeks konsumencki realizuje nową technikę legislacyjną tzw. kodeksów sektorowych. Został stworzony pod kierunkiem prof. Guida Alpy, który uważa Codice del Consumo za jeden z najbardziej innowacyjnych aktów prawnych prawa cywilnego i handlowego, zbierający rozproszone, często sprzeczne ze sobą lub niekompletne regulacje w jednym akcie prawnym, regulujące stosunki prawne powstające w wyniku lub wokół ekonomicznego aktu konsumpcji²⁸. Guido Alpa i Komisja pod jego przewodnictwem opowiedzieli się za pozostawieniem części norm dotyczących zobowiązań umownych oraz sprzedaży w kodeksie cywilnym. Miało to wyraźny cel, mianowicie umożliwienie stosowania *per analogiam* niektórych kodeksowych norm ochronnych, a także zasad wykładni do innych podmiotów, które mogły być przyrównane do konsumentów (chodzi głównie o małych przedsiębiorców)²⁹. Konsument jest bowiem postrzegany w doktrynie włoskiej nie tylko jako słabsza strona czy uczestnik rynku, lecz także jako jeden z wielu wymiarów osoby jako podmiotu prawa. Włoska Rada Stanu zdecydowała jednak o umieszczeniu problematyki klauzul niedozwolonych w kodeksie konsumenckim, co następnie przyjął włoski rząd. Poza włoskim kodeksem konsumenckim znalazła się jednak regulacja kredytu konsumenckiego (która znajduje się w prawie bankowym) oraz umów finansowych na odległość. Kodeks nie jest więc kompletną regulacją, a jednocześnie nie stanowi regulacji wyłącznie konsumenckiej, odnosi się bowiem także do praktyk rynkowych przedsiębiorców³⁰. Wobec kodeksu cywilnego jest on regulacją szczególną, ale i komplementarną.

²⁵ Decreto Legislativo 6 settembre 2005, n. 206 — Codice del consumo, włoski Dz. Urz. (Gazz. Uff.) z dnia 8 października 2005 r., nr 235.

²⁶ Code de la consommation — Loi du 8 avril 2011, Meimorial A — 69 du 12 avril 2011, s. 1120.

²⁷ Zob. J. Calais-Auloy, H. Temple: *Droit de la consommation*, Paris 2010, s. 36 i n.; R. Zimmermann: *Kodyfikacja...*, *op. cit.*, s. 52. To samo zresztą można zarzucić kodeksom cywilnym, gdyby oceniać regulację prawa konsumenckiego zawartą w kodeksach cywilnych. Zawsze bowiem jakaś materia pozostaje w ustawodawstwie szczególnym.

²⁸ Zob. G. Alpa: *Competition of legal systems and harmonization of European private law. New Paths in a Comparative Perspective*, Munich 2013, s. 88.

²⁹ *Ibidem*, s. 89.

³⁰ Zob. krytyczne uwagi B. Pasa, M. Weitenberg: *The Italian Codice del Consumo — Improved Consumer Protection Through a New Codification?* (w:) *The Yearbook of Consumer Law 2007*, eds. G. Howells, A. Nordhausen, D. Parry, CH. Twigg-Flesner, Ashgate 2008.

4. KODEKS CYWILNY JAKO MIEJSCE REGULACJI UMÓW KONSUMENCKICH

Wybór kodeksu cywilnego jako miejsca regulacji umów konsumenckich wspierają następujące argumenty³¹: integralność (zachowanie spójności) systemu prawa cywilnego, stabilność kodyfikacji, kompletność kodyfikacji³², samowystarczalność pojęciowa i autonomiczność interpretacyjna kodeksu³³, unikanie zbędnych powtórzeń, pewność prawa, stymulacja dla rozwoju kodeksu³⁴.

W przyszłym kodeksie miejscem dla ogólnych reguł dotyczących umów konsumenckich mogłyby być (w podanej kolejności):

- ogólne przepisy o zobowiązaniach albo
- część ogólna kodeksu,
- (nowe) ogólne przepisy o zobowiązaniach z umów konsumenckich.

Umowa konsumencka, której szczególny charakter polega na tym, że jej stronami są konsument oraz profesjonalista, odpowiada przedmiotowi regulacji przepisów ogólnych o zobowiązaniach umownych. Poza ograniczeniem podmiotowym może być ona poddana innym modyfikacjom (co do przedmiotu, sposobu i miejsca zawarcia). W porównaniu z klasycznymi regułami kontraktowymi, które w sposób abstrakcyjny (głównie w przepisach dyspozytywnych) ustalają idealny rozkład praw i obowiązków stron stosunków umownych³⁵, reguły dotyczące stosunków umownych konsumenckich cechuje realizm ekonomiczny i pragmatyzm, ukazujący nieprzystawalność modeli zaproponowanych przez obecnego ustawodawcę do rzeczywistości obrotu konsumenckiego³⁶.

Poważnych badań wymaga kwestia, czy istnieją wystarczająco mocne podstawy, aby mówić, że ochrona praw konsumenta stała się już zasadą prawa cywilnego (prawa zobowiązań) — i taką zasadę w kodeksie umieścić, czy też raczej jest to szersza w zakresie podmiotowym zasada ochrony słabszej strony stosunku umownego, uznawana jako zasada unijnego prawa cywilnego³⁷. Wydaje się, że w doktrynie polskiej i zagranicznej nie ma jak dotąd zbyt wielu zwolenników idei, według której paternalistyczne podejście systemu prawa do konsumentów powinno prowa-

³¹ Za tym wariantem opowiada się m.in. W. Kocot: *Nowe zasady zawierania i wykonywania umów z udziałem konsumentów (I)*, Przegląd Prawa Handlowego 2000, nr 11, s. 46; J. Pisuliński: *Prawo konsumenckie...*, *op. cit.*, s. 183; E. Łętowska: *Prawo umów...*, *op. cit.*, s. 79–81.

³² Przy czym trafnie zauważa Zimmermann, że jest to cecha kodyfikacji idealnej, trudno podać przykład istniejącej kodyfikacji, która spełniałaby postulat zupełności. Zob. R. Zimmermann: *Kodyfikacja...*, *op. cit.*, s. 40, 51.

³³ *Ibidem*, s. 51.

³⁴ O wyzwaniach dla prawa zobowiązań zob. P. Machnikowski: *Prawo zobowiązań w 2025 r. Nowe technologie, nowe wyzwania (w:) Współczesne problemy prawa zobowiązań*, pod red. A. Olejniczaka, J. Haberko, A. Piryńskiej, D. Sokołowskiej, Warszawa 2015, s. 379 i n.

³⁵ Zob. szerzej o zakresie kontroli treści umowy odbiegającej od norm dyspozytywnych m.in. P. Machnikowski: *Swoboda umów według art. 353¹. Konstrukcja prawna*, Warszawa 2005, s. 227–229.

³⁶ Zob. P. Le Tourneau, L. Cadiet: *Droit de la responsabilité et des contrats*, Paris 2002, s. 791.

³⁷ Zob. N. Reich: *General principles of EU civil law*, Cambridge–Antwerp–Portland 2014, s. 37, 56–57.

dział do ustalenia się jakiejś nowej zasady (w sensie dyrektywalnym) prawa kontraktów ani też do stworzenia zasady generalnej opartej na klauzuli typu „słuszność”, „sprawiedliwość społeczna” czy „ochrona słabszej strony umowy”³⁸.

Jeśli wprowadzić instrumenty ochrony konsumenta do części ogólnej zobowiązań, to obok norm realizujących ochronę konsumenta w kodeksie powinny się też znaleźć analogiczne normy ochronne dotyczące najemcy (lokatora), podróżnego, pacjenta, użytkownika (odbiorcy) usług użyteczności publicznej, ubezpieczonego (do dyskusji jest miejsce — przepisy ogólne czy szczegółowa część zobowiązań). Za wskazaną propozycją przemawia preferencja ustrojodawcy wyrażona w art. 76 Konstytucji RP, będącego źródłem prokonsumenckiej aksjologii³⁹.

W odniesieniu do przepisów wspólnych i ogólnych, większość regulacji związanych z zawieraniem, zakończeniem oraz wykonaniem umowy konsumenckiej można z pewnością ujednoczyć i wpisać do nowego kodeksu, niezależnie od faktu, że czasem dyrektywy unijne nie dają ustawodawcy krajowemu wystarczającego pola manewru. Nowoczesne techniki regulacji występujące w prawie konsumenckim, które odbiegają od tradycji kodyfikacyjnej, to między innymi:

- 1) środki ochrony konsumenta w fazie przedkontraktowej⁴⁰;
- 2) obowiązki informacyjne profesjonalisty względem konsumenta w zakresie przedmiotu świadczenia i treści umowy;
- 3) prawo do odstąpienia od umowy bez podania przyczyny⁴¹.

Jeżeli chodzi o obowiązki ad 2), to — przyjąwszy ich przymusową treść płynącą z prawa UE — wprowadziły do kodeksu nadmierną regulację i zbędną kazuistykę⁴². Dlatego też uważam, że szczegółowe obowiązki informacyjne mogłyby zostać przeniesione do rozporządzenia.

W kodeksie powinna pozostać regulacja wzorców umownych w obrocie konsumenckim i zasady z nimi związane (interpretacja *in dubio contra proferentem*, kontrola incydentalna i abstrakcyjna treści wzorca), przy dopuszczalności jej rozszerzenia pod względem podmiotowym.

³⁸ Zob. K. Zweigert, H. Kötz: *An introduction...*, *op. cit.* s. 332 i n. Za dodatkowy argument może służyć utrwalenie się w prawie ubezpieczeń gospodarczych (*scil.* prawie o umowie ubezpieczenia) zasady ochrony ubezpieczającego, co w ostatnich dekadach przekłada się w szczególności na ochronę konsumenta usług ubezpieczeniowych. Zob. E. Kowalewski: *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, wyd. 3, Bydgoszcz 2006, s. 98.

³⁹ Zob. E. Łętowska: *Konstytucyjne i wspólnotowe uwarunkowania rozwoju prawa konsumenckiego w Polsce* (w:) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. a członkostwo Polski w Unii Europejskiej*, pod red. C. Mika, Toruń 1999, s. 378.

⁴⁰ Zob. B. Gnala: *Wpływ europeizacji...*, *op. cit.*, s. 316 i n.

⁴¹ Zob. E. Bagińska: *Zakończenie stosunku umownego przez konsumenta w drodze odstąpienia od umowy bez podania przyczyny* (w:) *Kierunki rozwoju europejskiego prawa prywatnego. Wpływ europejskiego prawa konsumenckiego*, pod red. M. Jagielskiej, E. Rott-Pietrzyk, A. Wiewiórowskiej-Domagalskiej, Warszawa 2012, s. 122 i n.

⁴² Przepisy dotyczące obowiązku informacyjnego są bardzo rozbudowane, co ma związek z liczebnością dyrektyw. Zawierają one egzemplifikację licznych danych, o których należy konsumenta poinformować, i moment, w którym ma to nastąpić (przed, przy lub po zawarciu umowy) bądź najpóźniejszy moment do potwierdzenia informacji na piśmie.

Ponadto istnieje konieczność zauważenia różnic w sposobie wykonania zobowiązania z udziałem konsumenta. Interesy ekonomiczny i prawny konsumenta leżą bowiem w utrzymaniu ważności czynności prawnej i uzyskaniu realnego świadczenia, a nie w przywróceniu stanu majątkowego sprzed transakcji w drodze zwrotu świadczeń na skutek nieważności umowy, z ewentualną sankcją odszkodowawczą⁴³.

W odniesieniu do dalszej systematyki kodeksu, po pierwsze, należy zastanowić się, czy umowy, takie jak zawierane na odległość lub poza lokalem przedsiębiorstwa, stanowiące szczególną postać umowy, ale nie typ umowy według klasycznego kryterium (ze względu na konstrukcję prawną czy charakterystyczne świadczenie), należałoby wprowadzić do kodeksu — części ogólnej względnie szczegółowej zobowiązań. Ponieważ umowy te są znamienne przez miejsce i sposób ich zawarcia, stanowiąc szczególne postaci umów, trudno je do obecnej systematyki kodeksu wpasować⁴⁴. Na razie dwa razy (w latach 2000 i 2014) zwyciężyła koncepcja ich uregulowania poza kodeksem. Sądzę, że normy dotyczące umów zawieranych w okolicznościach nietypowych można by przenieść z ustawy z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta do zespołu ogólnych przepisów kodeksowych o zobowiązaniach, względnie do ogólnych przepisów o zobowiązaniach z umów konsumenckich (w zależności od systematyki nowego kodeksu) albo też do części ogólnej (w ramach przepisów o zawieraniu umów). Właściwsze byłyby chyba ogólne przepisy o zobowiązaniach, ale nie wykluczałabym wprowadzenia do systematyki przyszłego kodeksu cywilnego ogólnych norm o zobowiązaniach z umów konsumenckich. Szczegółowe obowiązki informacyjne, jak wspomniano, mogłyby być przedmiotem rozporządzenia.

Podobny problem systematyzacyjny dotyczy pozostałych umów poddanych regulacji europejskiej. Chodzi tu o stosowane przez Komisję Europejską kryterium gospodarcze do wyodrębnienia określonych transakcji jako stanowiących ekonomiczną jedność dla konsumenta. Kryterium gospodarcze (funkcjonalne) wyróżnia umowy takie jak kredyt konsumencki (obejmuje on typowe usługi bankowe, w tym karty płatnicze lub kredytowe, jak i odroczenie terminu płatności), umowę o imprezę turystyczną, umowę timesharingu, umowę sprzedaży konsumenckiej. Trudno w tym miejscu poświęcać uwagę wszystkim umowom konsumenckim. Ograniczę się zatem do kilku przykładów.

Na tle umowy o szczególnych warunkach sprzedaży konsumenckiej początkowo uznano, że włączenie przepisów o sprzedaży konsumenckiej do tytułu XI kodeksu cywilnego nie było możliwe bez głębokich zmian merytorycznych kodeksowych norm o sprzedaży, zwłaszcza że dyrektywa nr 1999/44 wprowadzała bardzo istotne zmiany do tradycyjnych instytucji prawnych, zaś za pozostawieniem regulacji poza kodeksem przemawiał krótki termin na implementację dyrektywy. Zgod-

⁴³ Zob. E. Bagińska: *Teoretyczne...*, op. cit., s. 44.

⁴⁴ Zob. E. Łętowska: *Ustawa o ochronie niektórych praw konsumentów. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 22.

nie z planami KKPC regulację włączono do kodeksu cywilnego w 2014 r. (ustawą o prawach konsumenta), co słusznie spotkało się z aprobatą w doktrynie⁴⁵. Z kolei w odniesieniu do umów o usługi turystyczne mamy oddzielnie uregulowaną na poziomie unijnym umowę timesharingu i do niej podobne stosunki prawne oraz umowę o podróż ze ceną zryczałtowaną. W opinii B. Fuchs odnośnie do tej pierwszej istnieją pewne problemy z umiejscowieniem regulacji w kodeksie cywilnym, a w konsekwencji autorka sugeruje tymczasowe pozostawienie regulacji timesharingu poza kodeksem, głównie z uwagi na trwające prace harmonizacyjne⁴⁶. Jeśli chodzi o umowę o podróż (bądź o imprezę turystyczną za cenę zryczałtowaną), istnieją dwa projekty KKPC; jeden przygotowany przez prof. J. Rajskego i prof. Z. Radwańskiego⁴⁷, zaś drugi przez M. Nesterowicza i zaakceptowany przez KKPC⁴⁸. Wprowadzają one nową umowę nazwaną do kodeksu, lecz nie likwidują dalszej regulacji usług turystycznych w odrębnej ustawie, w szczególności również pomijają obowiązki informacyjne przewidziane w dyrektywie⁴⁹. W zasadzie w doktrynie od dawna panuje zgoda co do idei uregulowania umowy o podróż jako umowy nazwanej w kodeksie⁵⁰. Samodzielne unormowanie odpowiedzialności organizatora podróży, podobnie jak szczególny reżim odpowiedzialności sprzedawcy za wady rzeczy, nie powinien pozostawać poza kodeksem cywilnym, który z zasady reguluje umowy powszechnie zawierane.

Odnośnie do umowy o kredyt konsumencki oraz umów o świadczenie usług finansowych na odległość problemy są znacznie głębsze, jako że chodzi o umowy dosyć szczegółowo i rozlegle uregulowane w dyrektywach. Technika legislacyjna oraz nieprzystawalność definicji to główne powody pozostawienia ich poza kodeksem cywilnym, co należałoby utrzymać.

Kolejną cechą charakterystyczną umów konsumenckich, powiązaną z powyższym kryterium ekonomicznym, jest ich powiązanie jurydyczne w tzw. pakiety umów⁵¹. Pakiety umów, charakterystyczne w europejskim podejściu do ochrony konsumenta, stanowią poważne odejście od klasycznych reguł cywilistycznych, co

⁴⁵ Zob. W. Katner: *Wstępne uwagi na temat nowych przepisów o ochronie praw konsumenta w zakresie reżimami i gwarancji przy sprzedaży*, oraz M. Jagielska: *Nowelizacja przepisów o odpowiedzialności za wady fizyczne rzeczy*, oba opracowania (w:): *Ustawa o prawach konsumenta*, pod red. D. Karczewskiej, M. Namysłowskiej, T. Skoczego, Warszawa 2015, odpowiednio na s. 265 i 286.

⁴⁶ Popiera ona jednak co do zasady postulat nielokowania umów poza kodeksem cywilnym. Zob. B. Fuchs: *Regulacja timesharingu a Kodeks cywilny* (w:): *Kierunki rozwoju europejskiego prawa...*, *op. cit.*, s. 153 i n.

⁴⁷ Kwartalnik Prawa Prywatnego 1999, z. 1, s. 187. Zob. P. Cybula: *Regulacja umowy o podróż a (nowy) kodeks cywilny* (w:): *Kierunki rozwoju europejskiego prawa...*, *op. cit.*, s. 137 i n.

⁴⁸ Materiały własne autorki.

⁴⁹ Obecnie dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2302 z dnia 25 listopada 2015 r. w sprawie imprez turystycznych i powiązanych usług turystycznych, zmieniająca rozporządzenie (WE) nr 2006/2004 i dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE oraz uchylająca dyrektywę Rady 90/314/EWG.

⁵⁰ Takie jest też stanowisko wyrażone w Zielonej Księdze KKPC — Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego działająca przy Ministrze Sprawiedliwości: *Zielona Księga...*, *op. cit.*, s. 87.

⁵¹ Zob. szerzej E. Łętowska: *Europejskie prawo...*, *op. cit.* s. 234; J. Pisuliński: *Umowy związane (na przykładzie umowy sprzedaży lub umowy o świadczenie usług i umowy o kredyt konsumencki)*, *Monitor Prawniczy* 2002, nr 21, s. 974.

tłumaczyłoby pewnie fakt, że na razie przepisy ich dotyczące znajdują się w ustawach regulujących poszczególne umowy. D. Rogoń zaproponowała, że definicja umów powiązanych powinna być zamieszczona w części ogólnej zobowiązań, przyjmując jako przykładową definicję z DCFR (art. II.–5:106 *Linked contracts*). Wydaje się, że autorce chodziłoby jednak o regulację jednego aspektu umów powiązanych — tj. skutków odstąpienia przez konsumenta od umowy nabycia określonej rzeczy, aktywa majątkowego lub usługi⁵². Pozostaje też ogólna kwestia, czy instytucja umów powiązanych powinna objąć także niekonsumentów. Sądzę, że warto te zagadnienia wprowadzić do przyszłego kodeksu.

5. ZWYKŁE USTAWY JAKO MIEJSCE REGULACJI (NIEKTÓRYCH) UMÓW KONSUMENCKICH

Kanon znanych argumentów za pozostawieniem regulacji konsumenckich poza kodeksem cywilnym obejmuje między innymi:

- utrzymanie spójności podstawowych instytucji i zasad prawa cywilnego, administracyjnego i karnego;
- zapewnienie elastyczności regulacji przy zachowaniu stabilności kodeksu;
- uniknięcie kazuistyki w kodeksie;
- łatwiejszą implementację szczegółowych i zmieniających się reguł płynących z prawa UE (w szczególności w odniesieniu do pojęć lub konstrukcji nieznanymi prawu polskiemu);
- sektorowość i jednocześnie kompleksowość regulacji;
- lepszą dostępność materii dla konsumentów i przedsiębiorców w danym sektorze⁵³.

Wzgląd na obecne tendencje i strategie unijne w zakresie ochrony konsumenta, w szczególności fakt, że niemal wszystkie ważniejsze dyrektywy oparte są na zasadzie harmonizacji pełnej, przemawiałyby za dalszym pozostawieniem materii umów konsumenckich poza kodeksem. Można nawet zastanawiać się nad uczynieniem kroku dalej i pokusić się o stworzenie jeszcze bardziej kompleksowej ustawy konsumenckiej niż obecna ustawa z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta; mogłaby być traktowana lub wręcz nazywana kodeksem konsumenckim. Zdaję sobie sprawę z tego, że stworzenie kompilacji na wzór francuskiego kodeksu konsumenckiego byłoby wbrew rodzimej tradycji legislacyjnej, jednak trudno się oprzeć wrażeniu łatwości posługiwania się Code de la Consommation jako narzędziem w codziennym obrocie. Podobne głosy spotyka się w odniesieniu do francuskiego

⁵² Zob. D. Rogoń: *Instytucja umów powiązanych w perspektywie nowego polskiego Kodeksu cywilnego* (w:) *Kierunki rozwoju europejskiego prawa...*, *op. cit.*, s. 243 i n.

⁵³ Zamiast wielu zob. J. Pisuliński: *Prawo konsumenckie...*, *op. cit.*, s. 180–181.

kodeksu ubezpieczeniowego. W doktrynie przeciwko kodeksowi konsumenckiemu, jako aktowi kompilatorskiemu, jak i stworzonemu na wzór innych kodeksów obowiązujących w naszym systemie prawnym, wypowiedział się J. Pisuliński, podnosząc argument fragmentaryczności istniejących regulacji oraz trudność wyróżnienia części ogólnej w takim kodeksie⁵⁴. Jednak nic nie stoi na przeszkodzie, aby poszerzona ustawa o prawach konsumenta mogła obejmować wszystkie pozostałe szczegółowe regulacje, a zebranie ich w jednym akcie ułatwiałoby stosowanie przepisów przez przedsiębiorców⁵⁵.

PODSUMOWANIE

De lege lata, znakomita większość przepisów ochronnych dla konsumentów jako podmiotów stosunków cywilnoprawnych znajduje się w ustawach szczególnych, co umniejsza rolę kodeksu cywilnego jako podstawowego aktu polskiej tradycji historycznej i kultury prawnej.

W literaturze polskiej i europejskiej wysunięto wiele argumentów na rzecz każdej z omówionych opcji legislacyjnych.

Rozwiązanie pośrednie jawi się jako najbardziej racjonalne w świetle dzisiejszych wyzwań społeczno-gospodarczych i tendencji harmonizacyjnych, zwłaszcza w kontekście harmonizacji wybiórczych elementów umów konsumenckich przez organy UE. Prawo umów konsumenckich nie jest zjawiskiem doraźnym, lecz trwałym⁵⁶. Dlatego też jak największą część materii umów konsumenckich, zwłaszcza wspomniane zagadnienia natury ogólnej bądź wspólnej, należałoby unormować w kodeksie cywilnym, a poza kodeksem pozostawić niektóre szczegółowe (np. z sektora finansowego) zagadnienia oraz położyć nacisk na skuteczność realizacji praw konsumentów przez inne instrumenty (zwłaszcza procesowe) i organy administracyjne itd., w ostateczności jednak z zagwarantowaniem konsumentowi prawa do sądu.

Uważam, że pogłębionej dyskusji wymaga wprowadzenie lub ulepszenie środków proceduralnych ochrony oraz środków administracyjnoprawnych (w Polsce w zasadzie stosowane przez UOKiK) i karnoprawnych. Jako mechanizmy mające zmierzać do osiągnięcia pożądanego poziomu ochrony konsumenta powinny być

⁵⁴ *Ibidem*, s. 183.

⁵⁵ Częściowo proceduralna materia konsumencka znajduje się w ustawie o ochronie konkurencji i konsumentów, w ustawie z dnia 5 sierpnia 2015 r. o rozpatrywaniu reklamacji przez podmioty rynku finansowego i o Rzeczniku Finansowym (Dz. U. poz. 1348) i w nowej ustawie z dnia 23 września 2016 r. o pozasądowym rozwiązywaniu sporów konsumenckich (Dz. U. poz. 1823).

⁵⁶ Co więcej, będzie się poszerzać i rozwijać na inne podmioty, nie tylko konsumentów. Zob. N. Reich: *The consumer as citizen, the citizen as consumer. Reflections on the present state of the theory of consumer law in the EU* (w:) *Mélanges en l'honneur de Jean Calais-Auloy*, Dalloz 2004, s. 943; L. Krämer: *The European Union, Consumption and Consumer Law* (w:) *Liber Amicorum Bernd Stauder*, Baden-Baden 2006, s. 180 i n.

one rozważane równoległe do uzgadniania kształtu reguł prywatnoprawnych. W Polsce przedsiębiorcy nie boją się dzisiaj konsumenta idącego do sądu w indywidualnej sprawie, ale boją się nałożenia kary pieniężnej przez UOKiK. Prowadzi to do również niepożądanych zjawisk, jak na przykład sytuacji, gdy UOKiK dyktuje sposób interpretacji kodeksu cywilnego w zakresie na przykład umów o usługi finansowe (ubezpieczeniowe, bankowe). Należy więc szerzej wykorzystywać instrumenty ochrony zbiorowych interesów konsumentów, instytucje postępowania grupowych, postawić na rzeczywisty rozwój systemów alternatywnego rozstrzygnięcia sporów konsumenckich, usprawnienie wymiaru sprawiedliwości w sprawach konsumenckich i obniżenie jego kosztów. Można by zacząć między innymi od zniesienia dla spraw konsumenckich zasady „przegrywający płaci” koszty strony przeciwnej i przyjęcia, jak w Holandii, zasady, że każda strona pokrywa swoje koszty.

BIBLIOGRAFIA

- Alpa G.: *Competition of legal systems and harmonization of European private law. New Paths in a Comparative Perspective*, Munich 2013.
- Bagińska E.: *Teoretyczne aspekty umów konsumenckich na tle prawnoporównawczym* (w:) *Europeizacja prawa prywatnego*, t. I, pod red. M. Pazdana, W. Popiołka, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunara, Warszawa 2008.
- Bagińska E.: *Zakończenie stosunku umownego przez konsumenta w drodze odstąpienia od umowy bez podania przyczyny* (w:) *Kierunki rozwoju europejskiego prawa prywatnego. Wpływ europejskiego prawa konsumenckiego*, pod red. M. Jagielskiej, E. Rott-Pietrzyk, A. Wiewiórowskiej-Domagalskiej, Warszawa 2012.
- Bocianowski S.: *Kodeks konsumencki we Francji*, Państwo i Prawo 1995, z. 9.
- Calais-Auloy J., Temple H.: *Droit de la consommation*, Paris 2010.
- Całus A.: *Umocowanie do zbliżania prawa prywatnego państw członkowskich w prawie Unii Europejskiej* (w:) *Europeizacja prawa prywatnego*, t. I, pod red. M. Pazdana, W. Popiołka, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunara, Warszawa 2008.
- Całus A.: *Ocena europeizacji polskiego reżimu ogólnych warunków umów w umowach z konsumentami w oparciu o dyrektywy 93/13/EWG i 98/27/WE* (w:) *Wpływ europeizacji prawa na instytucje prawa handlowego*, pod red. J. Kruczałak-Janowskiej, Warszawa 2013.
- Cybuła P.: *Regulacja umowy o podróż a (nowy) kodeks cywilny* (w:) *Kierunki rozwoju europejskiego prawa prywatnego. Wpływ europejskiego prawa konsumenckiego*, pod red. M. Jagielskiej, E. Rott-Pietrzyk, A. Wiewiórowskiej-Domagalskiej, Warszawa 2012.
- Eidenmueller H., Faust F., Grigoleit H.Ch., Jansen N., Wagner G., Zimmermann R.: *Towards a revision of the consumer acquis*, Common Market Law Review 2011, nr 48.

- Fuchs B.: *Regulacja timesharingu a Kodeks cywilny* (w:) *Kierunki rozwoju europejskiego prawa prywatnego. Wpływ europejskiego prawa konsumenckiego*, pod red. M. Jagielskiej, E. Rott-Pietrzyk, A. Wiewiórowskiej-Domagalskiej, Warszawa 2012.
- Gneta B.: *Wpływ europeizacji prawa na umowy jednostronnie handlowe konsumencie* (w:) *Wpływ europeizacji prawa na instytucje prawa handlowego*, pod red. J. Kruczalak-Jankowskiej, Warszawa 2013.
- Hondius E.: *The innovative nature of consumer law*, *Journal of Consumer Policy* 2012, nr 35.
- Howells G., Wilhelmsson T.: *EC consumer law: has it come of age?*, *European Law Review* 2003, nr 28.
- Jagielska M.: *Ewolucja ochrony konsumenta w prawie kolizyjnym Unii Europejskiej w zakresie zobowiązań umownych*, Warszawa 2010.
- Jagielska M.: *Nowelizacja przepisów o odpowiedzialności za wady fizyczne rzeczy* (w:) *Ustawa o prawach konsumenta*, pod red. D. Karczewskiej, M. Namysłowskiej, T. Skoczego, Warszawa 2015.
- Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego działająca przy Ministrze Sprawiedliwości: *Zielona Księga, Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, pod red. Z. Radwańskiego, Warszawa 2006.
- Katner W.: *Wstępne uwagi na temat nowych przepisów o ochronie praw konsumenta w zakresie rękojmi i gwarancji przy sprzedaży* (w:) *Ustawa o prawach konsumenta*, pod red. D. Karczewskiej, M. Namysłowskiej, T. Skoczego, Warszawa 2015.
- Kocot W.: *Nowe zasady zawierania i wykonywania umów z udziałem konsumentów (I)*, *Przegląd Prawa Handlowego* 2000, nr 11.
- Kowalewski E.: *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, wyd. 3, Bydgoszcz 2006.
- Krämer L.: *The European Union, Consumption and Consumer Law* (w:) *Liber Amicorum Bernd Stauder*, Baden-Baden 2006.
- Łętowska E.: *Konstytucyjne i wspólnotowe uwarunkowania rozwoju prawa konsumenckiego w Polsce* (w:) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. a członkostwo Polski w Unii Europejskiej*, pod red. C. Mika, Toruń 1999.
- Łętowska E.: *Ustawa o ochronie niektórych praw konsumentów. Komentarz*, Warszawa 2000.
- Łętowska E.: *Prawo umów konsumenckich*, wyd. 2, Warszawa 2002.
- Łętowska E.: *Europejskie prawo umów konsumenckich*, Warszawa 2004.
- Machnikowski P.: *Prawo zobowiązań w 2025 r. Nowe technologie, nowe wyzwania* (w:) *Współczesne problemy prawa zobowiązań*, pod red. A. Olejniczaka, J. Haberko, A. Pyrzyńskiej, D. Sokołowskiej, Warszawa 2015.
- Machnikowski P.: *Swoboda umów według art. 353¹. Konstrukcja prawna*, Warszawa 2005.

- Micklitz H.-W., Reich N.: *Cronica de una muerte anunciada: The Commission Proposal for a Directive on Consumer Rights*, Common Market Law Review 2009, nr 46.
- Modernising and Harmonising Consumer Contract Law*, eds. G. Howells, R. Schulze, Munich 2009.
- Neuordnung des Verbraucherprivatrechts in Europa?*, eds. B. Jud, C. Wendehorst Vienna–Manz 2009.
- New frontiers of consumer protection. The interplay between private and public enforcement*, eds. F. Cafaggi, H.W. Micklitz, Antwerp–Oxford Portland 2009.
- Pasa B., Weitenberg M.: *The Italian Codice del Consumo — Improved Consumer Protection Through a New Codification?* (w:) *The Yearbook of Consumer Law 2007*, eds. G. Howells, A. Nordhausen, D. Parry, CH. Twigg-Flesner, Ashgate 2008.
- Pisuliński J.: *Umowy związane (na przykładzie umowy sprzedaży lub umowy o świadczenie usług i umowy o kredyt konsumencki)*, Monitor Prawniczy 2002, nr 21.
- Pisuliński J.: *Prawo konsumenckie w systemie prawa cywilnego* (w:) *Czterdzieści lat kodeksu cywilnego. Materiały z Ogólnopolskiego Zjazdu Cywilistów w Rzeszowie 8–10.10.2004 r.*, pod red. M. Sawczuka, Kraków 2006.
- Radwański Z.: *Wywiad „Kodeks cywilny wymaga unowocześnienia”*, Kancelaria 2010, nr 7–8, s. 18.
- Radwański Z.: *Zobowiązania — część ogólna*, wyd. 6, Warszawa 2005.
- Reich N.: *General principles of EU civil law*, Cambridge–Antwerp–Portland 2014.
- Reich N.: *The consumer as citizen, the citizen as consumer. Reflections on the present state of the theory of consumer law in the EU* (w:) *Mélanges en l'honneur de Jean Calais-Auloy*, Dalloz 2004.
- Rogoń D.: *Institucja umów powiązanych w perspektywie nowego polskiego Kodeksu cywilnego* (w:) *Kierunki rozwoju europejskiego prawa prywatnego. Wpływ europejskiego prawa konsumenckiego*, pod red. M. Jagielskiej, E. Rott-Pietrzyk, A. Wiewiórowskiej-Domagalskiej, Warszawa 2012.
- Stuyck J.: *European Consumer Law after the Treaty of Amsterdam: consumer policy in or beyond the internal market?*, Common Market Law Review 2000, nr 37.
- Tourneau Le P., Cadiet L.: *Droit de la responsabilité et des contrats*, Paris 2002.
- Trstenjak V., Beysen E.: *European consumer protection law: curia semper dabit remedium?*, Common Market Law Review 2011, nr 48.
- Twigg-Flesner C., Metcalfe D.: *The Proposed Consumer Rights Directive — Less Haste, More Thought?*, European Review of Contract Law 2009, nr 3.
- Weatherill S.: *EU Consumer Law and Policy*, ed. 2, Elgar European Law 2013.

Zimmermann R.: *Codification: the civilian experience reconsidered on the eve of a Common European Sales Law* (w:) *Codification in international perspective, Selected papers from the 2nd IACL Thematic Conference*, ed. Wen-Yeu Wang, Springer 2014.

Zimmermann R.: *Kodyfikacja — doświadczenia cywilistyczne przemyślane w przededniu wspólnego europejskiego prawa sprzedaży*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2014, z. 1.

Zweigert K., Kötz H.: *An introduction to comparative law*, ed. 3, Oxford 1998.

EWA BAGIŃSKA

THE SHAPE OF CONSUMER CONTRACT LAW
IN THE FUTURE CIVIL CODE

S u m m a r y

The article describes the challenges to the recodification of the law of consumer contracts in the future civil code. The EU law on consumer protection, in particular the directives based on a maximum harmonization, has had great impact on the domestic law of obligations. The Author argues that the discussion should be based on prior methodological choices and take into account the practicality and experience of other European legislative models. Moreover, leaving substantial fragments of the consumer regulation in separate laws should not diminish the role of the civil code as a core private law act. The scope of contracts to be regulated in the code is suggested. In particular, the core regulation of door-to-door and distance contracts should be placed in the civil code. The author also suggests introducing a catalogue of general sanctions for violations of consumer rights.